

NİSAB AÇISINDAN RİVÂYET - ŞEHÂDET FARKI

AH TOKSARI

GİRİŞ :

Sözlükte hadis veya şiiir almak ve nakletmek manasına gelen rivâyet, (1) Hadis Usûlü istilâhında, sünnetin ve benzeri haberlerin nakli ile bunları haber verenlere isnâdından ibarettir. (2) Haberi nakleden kişiye râvî denir. Lügatte bir şeyin hakikatine mutali olup kesin olarak bilmek manasına gelen şehâdetin, (3) istilâhî manası ise : «bir kimsenin bir şahısta olan hakkını isbat için, şehâdet lafzıyla hâkimin huzurunda ve hasmın karşısında vâki olan doğru ihbardır.» (4) Şehâdette bulunan kişiye şâhit denir. İstilâhî manalarından da anlaşılacağı üzere rivâyetin Hadis Usûlü ile ilgili bir terim olmasına mükâbil, şehâdet; fikhî bir tabirdir. Her ne kadar bu iki terim, iki ayrı ilim dalına ait farklı problemlerin çözümü için kullanılmakta ise de, haberi rivâyet eden râvî ile herhangi bir olaya tanık olan şâhid, icrâ ettikleri fonksiyonlar açısından bir çok noktada benzerlik arzeder. Çünkü bunların her ikisi de daha önce başkalarından duydukları bir haberi veya gördükleri herhangi bir olayı daha sonra başkalarına nakletmektedirler. Durum böyle olunca, haberi nakleden râvî ile, olayı müşâhede eden şâhidde aranması gereken şartlar müşterek olması gerekir. Müslüman olmak, akıl ve bülûğ, sıdk, emânet, zabt ve adâlet vasıflarını usûlcüler râvide ararlarken, (5) İslâm Hukukçuları da aynı vasıfları, şâhit için şart koşmuşlardır. (6) Şâhit ile râvide bulunan farklı noktaları ise, es-Suyûtî (911/1505) Tedrib'inde şöyle sıralamıştır :

1. Âsım Efendi (1235/1820), Kâmus Tercemesi (I-V), c. IV, s., 990, İstanbul, 1305/1887.
2. Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, Hadis İstilahları, s. 371, Ankara, 1980.
3. Âsım Efendi, a.g.e., I/1180.
4. el-Hatibü'l-Bağdâdî (463/1071), el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, s. 94, Medîne, ts.; Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (505/1111), el-Mustasfâ min' ulûmi'l-usûl, s., I, s. 161, Mısır, 1322/1904.
5. Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslâmiyye ve İstilâhâtı Fıkhiyye Kamusul, I/VIII c., VIII, s., 118. İstanbul, 1970.
6. Ebû Bekir b. Mesud el-Kâsânî (583/1187), Bedâiu's-Sanâf (I-VII) c., VI, s., 266, Beyrut, 1402/1982.

1. Şâhitlikte sayı şartı aranır, fakat buna mukâbil rivâyette bu şart aranmaz. Abdülaziz b. Abdisselâm (660/1262), rivâyette sayı şartının aranmayışını üç sebebe bağlamıştır : a) Hadis rivâyetinde Rasulullah'a (S.A.V.) yalan isnat etme korkusu, mü'minin kalbinde yalancı şahidliğin korkusundan daha büyük yer işgal eder. b) Bir hadisi bazan bir râvî rivâyet edebilir. Şâyet bu şekilde rivâyet edilen bir hadis, tek kişi tarafından rivâyet edildiği için kabul edilmeyecek olursa, böyle bir hadisle amel de edilmez. Bu şekilde husule gelen zarar, bir tek şahsın, bir tek hakkının zıyanından ağırdır. c) Bir şahidi yalancı şâhidliğe sevkedecek şahsî düşmanlıklar bulunabilirse de hadis rivâyetinde böyle bir durum söz-konusu değildir. (7)

2. Şâhidlikte bazı durumlarda erkeklik şartı aranır. Rivâyette ise böyle bir şey sözkonusu değildir.

3. Şâhitlikte hürriyet şartı aranır, rivâyette ise bu şart aranmaz.

4. Bir görüşe göre rivâyette bülûğ şartı aranmaz. Şâhitlikte ise, konu ihtilaflıdır.

5. Mezheplerini yaymaya çalışan ehl-i bid'atın şâhidliği kabul edilir. Buna mukâbil, bunların mezheplerini teyid için rivâyet ettikleri hadisler merduddur.

6. Yalandan tevbe etmiş bir kişinin şâhidliği kabul edilirse de, rivayeti makbul değildir.

7. Bir râvînin tek bir hadis uydurduğu tesbit edilirse, daha önce rivâyet etmiş olduğu hadislerin tamamı reddedilir. Buna mukabil yalan yere şahitlik yaptığı belirlenen kişinin daha evvelki tanıklığına bina edilen hükümler nakzedilemez.

8. Bir kişinin kendisine bir menfaat temini veya bir zarar define matuf yaptığı şâhidlik muteber değildir. Rivâyette ise, bu şart aranmaz.

9. Rivayetin aksine, bir kişinin usûl, fûru' veya kölesi lehine yapacağı şâhidlik kabul edilmez.

10. 11. 12. Şâhidliğin sahih olması için, daha önce açılmış bir davanın mevcudiyeti ile tanıklığın hakim huzurunda yapılması şart ise de, rivâyette böyle bir kayıt aranmaz.

7. Bu üç madde ileride ayrı ayrı ele alınarak izah edilecektir.

13. Âlim bir kişi, yalnız kendi bilgisine istinâden, bir râviyi cerh veya ta'dil edebilir. Şâhidlikte ise, bu konuda değişik görüşler vardır.
14. Sahih olan görüşe göre, şahidliğin zıddına ehl-i ilimden birinin sözü ile bir râvinin mecruh veya âdil olduğu tesbit edilebilir.
15. Kavli-i esahha göre, âlim bir kişinin rivâyette cerh ve tadili müfesser olmasa da muteberdir. Buna mukabil şâhidlikte mücmel cerh makbul değildir.
16. Rivâyet için ücret almak caizdir, fakat binite muhtaç olmadığı sürece şahid ücret talep edemez.
17. Bir şâhidin şehâdetiyle hükmetme onu ta'dildir. Hatta İmam-ı Gazâlî'ye göre bu : «sen âdilsin» demekten daha kuvvetlidir. Buna mukâbil bir âlimin rivayet edilen şey ile âmil olması veya buna istinâden fetva vermesi sahih olan görüşe göre, rivayetin sihhatine delil teşkil etmez.
18. Şehâdet ale's-şehâde, (asıl şâhidin yerine vekâleten şahitlik yapmak) ancak asıl şâhidin —ölümü gaibliği veya bunlara benzer mücbir bir sebeble— dinlenmesi mümkün olmadığı zaman muteberdir. Rivâyette ise bir râvî, başkasından ne zaman ve nasıl duyarsa duysun işittiği haberleri daima rivâyet edebilir.
19. Bir râvi herhangi bir haberi naklettikten sonra bundan rücu edebilir. Halbuki hâkimin kararından sonra şahitlikten tanığın dönmesi hükme müessir değildir.
20. Şâhitlik yaapn iki kişi, hakkında tanıklık yaptıkları kişinin ölümünü gerektirecek şekilde tanıklık yapsalar, daha sonra da : «biz kasden yalan söyledik» diyerek bundan rücu etseler, bunlara kısas tatbik edilir. Buna mukâbil, hâkim bir olayda müşkilâta düşerek hüküm vermekte mütereddit iken, bir râvî olayla ilgili bir haber rivâyet etse, hâkim de buna istinâden hüküm verdikten sonra râvî : «kasden yalan haber naklettim» diyerek bu rivâyetinden dönse, buna kısas tatbik edilip edilmeyeceği âlimler arasında ihtilâfıdır. Bagavî'ye göre, şehâdette olduğu gibi, kasten yalan haber uyduran râviye de kısas tatbik edilir. Bâzi âlimlere göre ise, şahitliğin zıddına haber sadece bir olaya tâalluk etmediği için yalan haber nakleden râviye kısas uygulanamaz.
21. Dördenden az kişi bir zinâ olayına şahitlik yapsa, hakim olan görüşe göre bunlara kaziften dolayı ceza tatbik edilir. Bu kişi-

ler tevbe etmedikçe bir daha şahit olarak dinlenmezler. Halbuki bunların rivâyetleri meşhur olan kavle göre müteberdir. (8)

NİSAB AÇISINDAN RİVÂYET - ŞEHÂDET FARKI :

1. Herhangi Bir Haberin Nakli İle Bir Olaya Yapılan Şâhitlik Hususunda Nisab :

İslâm Hukukunda mezheblere ve bilhassa olaylara göre, şahitlerin adedi ve cinsiyetleri açısından bir çok farklılıklar vardır. (9) Biz meseleye İslâm Hukuku açısından ziyade Hadis Usûlü noktasından bakacağımızdan fikhî mezheplerin değişik görüşlerine burada yer vermeyeceğiz. Biz K. Kerim'de zinâ davaları için en az dört erkek şahit (10), hukuk davaları (Aile Hukuku, Eşya Hukuku, Borçlar Hukuku, Şahsın Hukuku, vs.) için ise, en az iki erkek veya bir erkekle iki kadın şahidin bulunması gerektiğinden bahsedildiğini (11) burada zikretmekle iktifa edeceğiz. Dikkat edilirse İslâm Hukuku'nun ilk kaynağı olan K. Kerim'de tek kişinin şahitliği ile yetinilmemekte, tam tersine hangi çeşit dava olursa olsun mutlaka birden çok tanığın varlığı şartı aranmaktadır. Bir kişinin şahitliği ise, kural olarak kabul edilmemektedir.

Şahitlik açısından herhangi bir olayda birden fazla kişinin varlığının şart olmasına mukabil, rivâyette Hadis Usûlü âlimlerince râviler hususunda sayı şartı aranmamıştır. Bu sebebledir ki, gerek muhadisler gerekse İslâm hukukçularınca mütevâtir haber (12) delil addedildiği gibi, âhâd haberler de sahih olmak kayıt ve şartı ile delil olarak kabul edilmiştir. (13)

8. Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed es-Süyûtî (911/1505), *Tedribü'r-râvî fi şerh-i takrîbi'n-Nevev'*, (I-II), c., I, s., 332-334, Üçüncü Baskı Mısır, 1386/1966.
9. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (490/1097) *el-Mebsût* (1-30), c., 16, s. 113-114, Beyrut, ts., Kâsânî, *el-Bedâyi*, VI/277-278; Bilmen, *İstılâhât*, VII/123 vd.
10. Nûr, 4., Nisâ, 15.
11. Bakara, 282.
12. Âdeten yalan üzerinde ittifak etmelerini aklın kabul edemeyeceği imkansız olan çok sayıda bir topluluğun, yine kendileri gibi bir topluluktan rivâyet etikleri hadislerdir. Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, *Hadis Usûlü*, s. 87., Ankara, ts.
13. Âhâd haber, kelime manasından hareket ettiğimizde her ne kadar sadece bir kişinin, yine bir kişiden rivâyet ettiği hadis manasına geliyor ise de, usûlcü bunun yanında iki, üç ve daha fazla kimseler tarafından rivâyet edilen fakat mütevâtir haber derecesine ulaşamıyan bütün haberleri

BİR KİŞİNİN RİVÂYET ETTİĞİ HABERİN MUTEBER OLDUĞUNU GÖSTEREN DELİLLER :

Kitaptan :

1. «Eğer bilmiyorsanız ehl-i zikre sorunuz.» (14) Bazı âlimler âyette geçen «ehl-i zikir» den murat, «ehl-i kitabın bilginleri» demişler, diğer bir kısmı ise, bunların «müslüman âlimler» olduğunu ileri sürmüşlerdir. (15) Mezkur âyette «ehl-i zikir» le bu mânâlardan hangisi kastedilmiş olursa olsun, müslümanlara bilmedikleri hususların, «ehl-i zikir» e sorularak gereği yapılması emredilmiştir. Âyette geçen ve bilmediğimiz hususları kendilerinden soracağımız bu bilginler, birden çok olabileceği gibi, icabında tek kişi de olabilecektir. (16)

2. «Gerçekten indirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitab'da insanlara açıkladıktan sonra, gizleyen kimseler var ya onlara hem Allah lanet eder, hem de lanetçiler lânet eder. Ancak tevbe edenler, ıslah olanlar ve gerçeği ortaya koyanlar müstesnâ; işte onların tevbesini kabul ederim. Ben tevbeleri daima kabul ve merhamet ederim.» (17)

Dikkat edilirse Allah (c.c.) bu âyetle, beyyinât ve doğruyu gizleyenleri tehdit ederek Rasulullah'dan (S.A.V.) her hangi bir emri veya nehyi öğrenenler tek kişi de olsa öğrendiklerini başkalarına açıklamalarını, diğer bir deyimle duyduklarını asla gizlememelerini emretmiştir. Şâyet Rasulullah'tan (S.A.V.) her hangi bir hadisi duyanların tek kişi oldukları için nakletmeleri caiz olmasaydı, bu âyetteki tehdidin bir anlamı kalmazdı. (18) Nitekim âyet-i celiledeki ağır tehdidden korkan Ebû Hüreyre, diğer sahâbeye oranla niçin daha çok hadis rivâyet ettiğini soranlara şu umumî cevabı vermiştir : «Halk Ebû Hüreyre çok hadis rivayet ediyor diyor, deyip duruyor. Halbuki Kitabullah'da şu iki âyet olmasaydı (yukarı-

---

de bu tarif içine almışlardır. Abdülaziz el-Buhârî (730/1329), Keşfü'l-esrar, c., II, s., 690, İstanbul, 1307/1889. Bu konuda daha geniş bilgi için ayrıca Bkz. Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, Âhâd Haberlerin Değeri, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c., XIV, s., 125 - 142, Ankara, 1966.

14. Nahl, 43; Enbiya, 7.

15. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'an (I-XX), c., IX, s., 272, Beyrut, ts.

16. Abdülaziz el-Buhârî, Keşfü'l-Esrar, II/692.

17. Bakara, 159 - 160.

18. Abdülaziz el-Buhârî, a.g.e., II/692.

da meallerini verdiğimiz âyetleri kastediyor), hiç bir hadis rivâyet etmezdim...» (19)

3. «Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onun tahkik edin. Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşacaksınız da yaptığınıza pişman kimseler olursunuz.» (20) Bu âyette, fâsık bir şahsın getirdiği haberin doğru olup olmadığının tahkiki, emredilmiştir. Âyetin mefhum-u muhâlifinden haberi getiren âdil ise, tek kişi de olsa, bu haberin kabul edilebilir nitelikte olduğu anlaşılacaktır. Eğer bir kişinin naklettiği haber muteber olmasaydı, tek kişi tarafından nakledildiği için fâsığın getirdiği haberin doğruluğunu araştırmamızı Allah (c.c.) emretmezdi. (21)

Sünetten Deliller :

1. «Bizden bir hadis işitip onu iyice belleyen, sonra da onu başkasına tebliğ eden kişinin Allah yüzünü ağartsın. Olabilir ki «fıkıh hamili» bir kimse kendisinden daha fakih olan bir kimseye onu nakleder.» (22)

Rasulullah (S.A.V.), bu hadislerinde kendisinden herhangi bir hadisi duyan kişinin işittiği bu hadisi başkasına duyurmasını istemiştir. Hadisde hitap bir kişiyedir. Hz. Peygamber (S.A.V.) tek kişinin kendisinden işittiği haberi yalnız başına nakletmesini doğru kabul etmeseydi, yukarıdaki sözleri söylemezdi.

2. Abdullah b. Büreyde anlatıyor : «Babam Büreyde'nin şöyle söylediğini işittim; Rasulullah (S.A.V.) Medine'ye geldiğinde Selmân Rasulullah'a üzerinde hurma bulunan bir sofraya getirerek önüne koydu. Hz. Muhammed (S.A.V.) bu nedir, dedi. Selman sana ve arkadaşlarına sadakadır, deyince Rasulullah bunu kaldırdı, çünkü biz sadaka yemeyiz, dedi. Selman kaldırdı. Ertesi günü Selmân ay-

19. Ebû Abdillâh Muh., b. İsmail (256/869), Sahihu'l-Buhârî. c., I, s., 37-38, c., III, s., 2, 73-74. İstanbul, 1399/1979.
20. Hucurât, 6.
21. Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî (855/1451), Umdetü'l-Kâri şerhu sahih'ül-Buhârî (I-XXV); c., XXV, s., 12-13, Beyrut, ts.
22. Muhammed b. İdris eş-Şafî (204/809), er-Risâle, s. 402, Mısır, 1399/1979; Ahmed b. Hanbel, (241/855), el-Müsned, c., IV, s., 80, 82, Beyrut, 1389/1969; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî (279/892), Sünenü't-Tirmizî, (I-V), c., V, s., 33-34, Beyrut, ts.; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (275/888), Sünen (I-II), c. I, s., 85, 86, Mısır, 1373/1954; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed Dârimî (255/868), Sünen, c. I, s. 74, Beyrut ts.

nı şekilde yine hurma getirdi. Rasulullah bu hurmanın mâhiyeti-
ni sorduğunra, bu defa Selmân hediye, deyince Rasulullah hur-
mayı yedi.» (23)

Mezkur olayda Rasulullah'a (S.A.V.) ilk gün getirdiği hurma-
nın sadaka olduğunu, ikinci gün getirdiği hurmanın ise, hediye
olduğunu haber veren sadece sahabî Selmân'dır. Diğer bir deyimle
tek kişidir. Hz. Muhammed (S.A.V.) bir kişinin söylediklerine iti-
mad ederek, Peygamber olması sebebiyle sadaka olarak verilen
hurmayı yememiş, buna mukâbil hediye edilen hurmayı yemiştir.
Rasulullah (S.A.V.), bir kişinin rivayetini yeterli görmeseydi, Sel-
man'dan haram ve helalla ilgili böyle önemli bir konuda, yemek
üzere getirilen hurmanın sadaka mı, yoksa hediye mi olduğu nok-
tasında kendisinden şahit isterdi. Halbuki Peygamber, haberlerin
naklinde tek kişinin rivâyetini yeterli gördüğü için Selmân'ın ver-
diği haberin doğruluğunu başka delillerle tahkik cihetine gitme-
miştir.

3. Rasulullah (S.A.V.), Muâz b. Cebel'i (18/639) yalnız başı-
na Yemen'e göndermiş, kendisine itaat edenlerin âsî olanlarla sâ-
vaşmalarını ve Allah'ın kendilerine farz kıldıklarını öğretmelerini
ve vermeleri vacip olan sadakaları onlardan almalarını Muâz'a ten-
bihlemiştir. (24) Rasulullah'ın Muaz'ı seçmesindeki sebep ise. Ye-
men halkının onu tanımaları ve sözüne güvenmeleri idi. Hz. Pey-
gamber (S.A.V.) bir kişinin vereceği haberi kâfi görmeseydi, Ye-
men halkına Muaz'ı yalnız başına göndermez; yanına bir kaç kişi
daha katardı. Halbuki Rasulullah, «sika bir kişinin sözleriyle huc-
cetin kâim olacağını» bildiği içindir ki; bölge halkının yakinen ta-
nıdığı Muâz'ı tek başına Yemen'e göndererek İslâm'ın temel kural-
larını halka öğretmesini emretmiştir. Hz. Muâz Yemen'e vardığın-
da, orada bulunanların hiçbirisi de : «Sen bir kişisin; bizden almak
istediğin sadakanın üzerimize vâcip olduğunu bizzat Peygamber'in
ağzından duymak isteriz, veya getirdiğin haberlerin doğruluğu hu-
susunda senden talep ederiz, dememişlerdir. (25)

Rasulullah'ın vefatından sonra da, şahâdetten farklı olarak
âdil, zâbit, âkil ve bâliğ bir müminin tek başına naklettiği haber-
ler başta ilk dört halife olmak üzere tüm sahab-i kiram ve daha

23. İbn Hanbel, a.g.e., V/354.

24. Bkz. Şafîî, er-Risâle, 416, İbn Hanbel, el-Müsned, V/230; T...irmizi, es-
Sünen, III/616; Dârimî, es-Sünen, I/60.

25. Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, a.g.m., s. 134.

sonrakiler tarafından kural olarak kabul edilmiştir. Fakat genel durum böyle olmakla birlikte; Hz. Ebû Bekir (R.A.) ile Hz. Ömer (R.A.) (23/644)'ın hadis rivayetinde şâhîde başvurduklarını, Hz. Ali'nin (40/660) ise, hadis rivâyet edene yemin teklif ettiğini görüyoruz. Problem, gerçekten bu güzide halifelerin bu hususları prensip haline getirip getirmediikleri, veya başka sebeplerle şehâdet veya yemin teklifinde bulunup bulunmadıkları hususundadır. Biz burada Hz. Ebû Bekir (13/634) ile Hz. Ömer'in hadis râvisinden şâhid istemelerine, Hz. Ali'nin de yemin teklif etmelerine örnekler vererek, problemi açmayı daha yararlı buluyoruz.

Hz. Ebû Bekir'in hadis râvisinden şâhid istemesine örnekler :

İbn Şihâb'ın (124/741) Kubeysa b. Züeyb'den (86/705) rivayet ettiği bir habere göre, bir defasında bir nine Hz. Ebû Bekir'e gelerek ölenin mirasından kendi hissesine düşenin verilmesini istemiştir. Hz. Ebû Bekir : «Kur'an'da senin için bir hüküm bulamadım, Rasulullah'ın (S.A.V.) ise, bu konuda bir şey söyleyip söylemediğini bilmiyorum» dedi, bilaharede orada bulunan, ashaba sordu. Muğire b. Şube (50/670) ayağa kalkarak «Rasulullah nineye aldı. Muğire b. Şube (50/670) ayağa kalkarak «Rasulullah nineye altıda bir verdi deyince, Ebû Bekir : Senin yanında başkası var mıydı diye sordu ve bir şahit göstermesini istedi. Muğireye, Muhammed b. Mesleme (43/663) şahitlik etti, Hz. Bekir'de nineye bunun üzerine altıda bir verdi. (26) Burada her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Ebû Bekir'in hadis rivâyetinde şâhit istediğine dâir bu haberin dışında ikinci bir misal göstermek mümkün değildir. Bu büyük Halife'nin Muğire'den rivâyet ettiği sözkonusu haberle ilgili şahid istemesinin Gazâlî şu sebeplerden birisi için olabileceğini söylüyor :

a) Miras meselesi kul hakkını ilgilendirdiği için, konunun ehemmiyetine binaen Hz. Ebû Bekir Muğire'den şâhit istemiş olabilir.

b) Hz. Ebû Bekir, hadise muttali olan bir başkası var mı diye sormuş olabilir.

c) Rasulullah'ın, cedde hadisini nesheden hadis irad edip etmediğini araştırmış olabilir.

26. Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888), Sünen (I-V), c., III, s., 316, Hıms, 1388/1969; İbn Mâce, Sünen, II/909-910; İbn Hanbel, el-Müsned, I/327; Dârimî, Sünen, II/359.

d) Hz. Ebû Bekir, hadisi kabul etmekle birlikte daha da kuvvetli olması için aynı veya benzeri bir delilin olup olmadığını tahkik etmiş olabilir. (27)

Hz. Ömer'in hadis râvisinden şahit istemesine örnekler :

1. Ebû Said el-Hudrî'den (74/693) mervî bir habere göre, Ebû Musa el-Eş'arî (44/664) bir gün Hz. Ömer'i ziyarete gelir, içeri girmek üzere izin istemek kastı ile üç kere selâm verir. İzin vermediğini görünce geri dönüp gider. İşi bittikten sonra, Ebû Musa'yı kabul etmek isteyen Hz. Ömer, O'nun gittiğini öğrenince arkasından adam göndererek çağırır ve niçin beklemediğini sorar, Ebû Musa'da Hz. Peygamber'i : biriniz herhangi bir eve girmek istediğiniz zaman üç defa selâm versin, cevap alamazsa dönsün, buyururken dinlediğini söyledi. Bu hadisi henüz duymamış olan halife Ömer, Ebû Musa'dan hadisi beraber duydukları bir şahit getirmesini, aksi takdirde elinden kurtulamıyacağını beyan eder. Ebû Musa korkar ve rengi atar, bilâhare içlerinde Übeyy b. Ka'b (22/642) ve Ebû Said'inde bulunduğu bir topluluğa gider, Rasulullah'tan sözkonusu hadisi duyan olup olmadığını sorar. Übeyy b. Ka'b, bu konuda orada bulunanların en küçüğünün bile şahitlik edebileceğini söyler. Bunun üzerine toplulukta bulunanların en küçüğü olan Ebû Said, Ebû Musa ile Hz. Ömer'e giderek isti'zan hadisinin Hz. Peygamber (S.A.V.) tarafından söylendiğini haber verir. (28)

İmam-ı Şâfiî, Hz. Ömer'in şu üç sebepten birisi nedeniyle Ebû Musa'dan bu olayda şahid istemiş olabileceğini söylüyor :

a) Haberin daha sağlam olmasını temin için, ihtiyaten Ebû Musa'dan hadisi Rasulullah'tan duyduğuna dair şahid istemiş olabilir.

b) Belki Hz. Ömer sözkonusu haberi nakleden tanımadığı için aynı haberi daha iyi tanıdığı birisinden duymak istemiş olabilir.

c) Aynı haberi belki Hz. Ömer ayrıca daha sika bir kişiden de duymak istemiş olabilir.

Dikkat edilirse şâyet son iki ihtimali kabul edecek olursak Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'arî'yi sika kabul etmediği neticesine varı-

27. Gazâlî, el-Mustasfâ, I/154; Ayrıca Bkz. Mustafa es-Sibâî, es-Sünnetü ve mekânâtühâ, 71, Beyrut, 1392/1976.

28. Buharî, es-Sahih, III/6-7; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac (261/874) Sahihu Müslim, c., III, s., 1694; Ebû Dâvud, Sünen V/371-372.

rız. İmam-ı Şafii yukarıda ki üç ihtimali zikrettikten sonra son iki görüşün muteber olmadığını, olsa olsa Hz. Ömer'in ihtiyat için Ebû Musa'dan hadisi Rasulullah'tan duyduğuna dair şâhit istemiş olabileceğini ifâde ediyor. Delil isteyecek olanlara da hadisin bazı rivâyetlerinde geçen Hz. Ömer'in Ebû Musa'ya hitaben söylediği «...ben seni itham etmiyorum, fakat ben insanların Rasulullah'a yalan isnat etmelerinden korkuyorum» (29) sözlerini gösteriyor.

2. Hz. Ömer kadınların düşük yapması konusunda müslümanların ileri gelenleri ile istişare eder; Muğire b. Şu'be (50/670) bu konuda Hz. Peygamber'in (S.A.V.) gurre (bir köle veya cariye) ile hükmettiğini söyledi. Hz. Ömer doğru söylüyorsan bunun böyle olduğunu bilen birisin getir, dedi. Nihâyet Muhammed b. Mesleme (43/673). Rasulullah'tan hadisi kendisinin de bizzat duyduğunu söyleyerek Muğire'nin rivâyetine şahitlik etti. (30)

Kuvvetle muhtemel Hz. Ömer burda da sırf ihtiyat için Muğire'den rivâyet ettiği sözkonusu hadise ait şâhit istemiştir. Hz. Ömer'in hadislerin K. Kerim'le karışma ihtimali ve bilhassa Rasulullah'a yalan isnat edilmesi endişesi nedeniyle çok hadis rivâyetine karşı olduğunu ifâde edersek, O'nun bu iki olayda niçin râvîden şâhid istediğini her halde daha iyi anlamış oluruz. (31) Hz. Ömer'in hadis râvisinden şâhit istediği olaylar sınırlıdır. O'nun şâhit istemeden kabul ettiği hadislerin sayısı ise çok daha fazladır. (32)

Hz. Ali hadis rivâyeti hususunda : «Ben Rasulullah'tan bir hadis işittiğim zaman, Allah beni ondan dilediği kadar faydalandırır. Birisi bana hadis rivayet edince bunu Rasulullah'tan işittiğine dair yemin etmesini isterim. Eğer yemin ederse onu tatbik ederim» demiştir. (33) Bu büyük halife böyle söylemesine mükâbil O'nun da yemin teklif etmeden çoğu zaman râvî'nin rivâyet ettiği hadisi kabul ettiğini görüyoruz. (34)

29. Şâfiî, er-Risâle, s. 433 - 435.

30. Müslim, es-Sahih, III/1311; İbn Mâce, Sünen, II/882; Ebû Dâvud, Sünen IV/697 - 698.

31. Hz. Ömer'in hadis rivâyetindeki tutumu için Bkz. Toksarı, Ali, Hz. Ebû Hüreyre ve Hadis İlmindeki Yeri, s., 103 - 107, Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim üyeliği için hazırlanmış tez, matbu değil.

32. Hz. Ömer'in Hadis rivâyetinde şahit istemediğine örnek için Bkz. Mâlik b. Enes (179/795), el-Muvatta (I - II), c., s., 894 Kâhire, 1370/1951; Şâfiî, er-Risâle, 429; Müslim, es-sahih, IV/1740.

33. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (748/1347), Tezkiretü'l-hufâz (I - IV), c. I, s., 10.

34. Bu konuda örnek için Bkz. İbn Mâce, Sünen, I/446, Zehebî, a.g.e., I/10.

Netice olarak bu konuda şöyle söylemek mümkündür : Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in örnek kabildinden verilebilecek sınırlı bazı olaylarda hadis râvisinden şâhid istemeleri ve Hz. Ali'nin de yemin teklifinde bulunması, onların bu hususları prensip haline getirdiklerini hiçbir zaman göstermez. Onların bu şekilde davranışlarının gayesi, hadislerin rivâyeti hususunda gösterdikleri itinanın bir parçası olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır, kanaatındayız.

İlk dört halifeden sonra gelen bütün ehl-i sünnet âlimlerinin hemen hemen hepsinin görüşü böyle olmasına mukabil, Mu'tezile mezhebinde Cübbâi (303/916) ile kaderyye mezhebinden bazıları rivâyette de sayı şartı aramışlardır. Cübbâi : «Şâhitlikte olduğu gibi, herhangi bir haberin naklinde de iki kişinin iki kişiden nakli gereklidir», demiştir. Kaderyye'den bir kısmı ise, bir haberin muteber olması için dört kişinin dört kişiden naklini şart koşmuşlardır. (35)

2. Râvî İle Şâhidin Tezkiyeleri Hususunda Nisab :

Lügatte temizlemek anlamına gelen tezkiye, bir haberi rivâyet eden râvinin rivâyete veya bir hâdiseye tanık olan kimsenin şahitliğe ehil olup olmadıklarının, başkalarına sorularak tesbit edilmesi demektir. Rivâyet ile şehâdette nisabın farklı olduğunu buraya kadar izah etmiş bulunuyoruz. Bu başlıkta da bir râvî ile şâhidin tezkiyeleri noktasında nisab açısından bu farklılığın mevcut olup olmadığı sorusuna cevap arayacağız. Bu hususta Üsûl âlimleri üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir.

a) Hem râvî hem de şâhidin tezkiyelerinde en az iki müzekki bulunması gerekir :

Bu görüşte olanlar, gerek bir haberi rivâyet eden râvinin gerekse bir olaya tanık olan şâhidin tezkiyelerini, en az iki şâhidin şehâdeti aranan olaylarla kıyas etmişlerdir. (36) Ebû Bekir Bâkıl-lânî (403/1013) Medine'li fakihlerin ekserisi ile diğer bazı âlimlerin bu görüşte olduğunu haber vermiştir. (37)

35. Ebû Zekeriya Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (676/1277), el-Minhâc şerhu müs-lim, c., I, s., 84, Mısır, 1325/1907.

36. Bağdâdî, el-Kifâye, 96, Gazâlî, el-Mustasfâ, I/162; Seyfü'd-Din, Ali b. Muhammed el-Âmidî, el-Ihkam fi Usulî'l-ahkâm, c., II, s., 77, Mısır, 1387/1967.

37. Şemsü'd-Din Muhammed b. Abdîrrahman es-sehâvî, (902/1496), Fethu'l-muğîs şerhu elfiyeti'l-hadis (I - III), c., I, s., 272 - 273, Medine, 1388/1968.

b) Hem râvî hem de şâhidin tezkiyelerinde bir müzekkinin bulunması gerekir :

Bu görüşü benimseyen Ebû Bekr Bâkılânî, râvî ile şâhidin tezkiyelerini şehâdetle değil de, bir haberin nakli ile kıyaslamışlardır. Ona göre bir haberin naklinde rivâyet açısından râvide aded aranmadığına göre, aynı haberi nakleden râvinin tezkiyesinde de bu şartın aranmaması gerekir. Diğer bir deyimle gerekli şartları taşıdığı takdirde bir müzekki'nin, râvî hakkında tezkiyesi muteberdir. (38) Sahihî'nin Kitâbü's-şehâdetine açtığı bir babın başlığına «Bir müzekki bir kişiyi tezkiye ederse bu tezkiye kâfidir» ünvanını veren İmam-ı Buhârî'nin de aynı görüşü benimsediğini görüyoruz. (39)

İbn Hacer (852/1448) de râvî veya şâhidin tezkiyelerinde bir müzekkiyi yeterli görmüştür. Yalnız büyük İmam, bu görüşü benimserken tezkiyeyi Ebû Bekr Bâkılânî gibi, rivâyet edilen herhangi bir haberle değil de, bir hakimin hükmü ile kıyaslamıştır. O'na göre, herhangi bir müzekki tezkiye ettiği kişi hakkında, bir bakıma hâkim gibi davranarak topladığı delillere ve bilgilere istinaden hüküm verir. (40) İbn Hacer, şâhidlerin mahkemece birden çok istenmelerinin sebebi ise, bir şâhidin hâkim huzurunda ikinci bir şâhidle tezkiyesine bağlıyor ve sırf bu sebeple de birinci şâhidin şahitliğinin kabulünün diğer şâhidlerin sayısına bağlı olduğunu söylüyor. (41) İbn Hacer aynı konuyu daha da vuzûha kavuşturmak ve bu yöndeki fikirlerini desteklemek için bunlara ilâveten ayrıca şu görüşlere yer veriyor : «Eğer denilirse ki, râvî hakkında tezkiye, onu tezkiye edenin kendi içtihadına, yahutta başkalarından yaptığı nakle istinât etmesi dolayısıyla iki kısma ayrılır ve bu kısımlar birbirinden farklıdır. Bu farklılık dolayısıyla da, yukarıda zikrolunan ihtimal ortaya çıkar (bununla özet olarak verdiğimiz görüşleri kastediyor). Çünkü birinci şıkta, yani tezkiyenin içtihadında müstenid olması halinde aded şartı koşulmaz; zira burada müzekki hâkim mevkiindedir. Halbuki ikinci şıkta, yani tezkiyenin nakle müstenid olması halinde mezkûr ihtilaf ortaya çıkar. Buna

38. Bağdâdî, el-Kifâye, 96, Gazâlî, el-Mustasfâ, I/162; Âmidî, el-Ihkâm, II/77; es-Sehâvî, Fethu'l-muğîs, I/272-273.
39. Bu babın başlığı için Bkz. Buhârî, es-Sahih, III/159.
40. İbn Hacer, Nuhbetü'l-fiker şerhi, s. 96. Mütercimi Prof. Dr. Talât Koçyiğit Ankara, 1971.
41. İbn Hacer, a.g.e., s. 96.
42. İbn Hacer, aynı yer.

cevaben denir ki; bu halde dahi müzekkî sayısının şart olmadığı âşikardır. Çünkü hadis rivâyetinin aslında râvî sayısı şart koşulmamıştır. Asıl böyle olunca, fer'î olan bir meselede de sayının şart olmadığı anlaşılır.» (42)

Râvilerin tezkiyelerinde en az bir, şahidlerin tezkiyelerinde ise en az iki müzekkî gereklidir :

Bu görüşte olanlar, râvînin tezkiyesini bir haberin nakli ile, şahitlerin tezkiyelerini ise, şahidlikle kıyaslamışlardır. Bunlara göre, herhangi bir haberin naklinde sayı şart aranmayıp, bir râvînin rivâyeti yeterli görüldüğüne göre, bu haberi nakleden kişilerin tezkiyesinde de sayı şartı aranmaksızın bir müzekkînin tezkiyesi kâfi addedilmelidir. Buna mukâbil şahitlikte, kural olarak mahkemece olaylara tanıklık için en az iki şahit arandığına göre, bir şahidin tezkiyesinde de aynı şekilde bu nisab aranmalıdır. Bu fikri benimseyenlerin başında Seyfüddîn el-Âmidî gelmektedir, (43) Hatîb el-Bağdâdî'de, raviler hakkında şartlarını hâiz bir tek müzekkî'nin tezkiyesini, sayı açısından yeterli görmüştür. (44) Bu müellife göre, muhaddislerin tezkiyesinde bir müzekkînin mevcudiyeti yeterlidir; ikinci müzekkînin varlığı olsa olsa ihtiyat için aranabilir. el-Bağdâdî sözkonusu görüşüne delil olarak da Ebû Cemîle'nin tek kişi olmasına rağmen, mensup olduğu kabîlenin reisi tarafından tezkiyesini gösterir. Ebû Cemîle anlatıyor : «Hz. Ömer devrinde ben bir çocuk bulmuştum, reisim bunu Hz. Ömer'e verdi. Derken Halife beni çağırttı, yanına girdiğimde reisimin de orada olduğunu gördüm. Hz. Ömer bana «Ase'l-ğuveyr ebüsen» meselini irad ederek beni itham etti. Ancak reisim beni tezkiye ederek; hayır, Ebû Cemîle sâlih kişidir, diye cevap verdi. Hz. Ömer bana hitaben; peki bu çocuğu niçin aldın dedi, ben de kaybolmuş bir çocuk buldum ve Allah'ın beni bununla mükafaatlandırmasını istedim, dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer : O bulunmuş çocuk hürdür, verâseti sana, Beytü'l-Maldan nafakası bize aiddir, dedi.» (46)

Tezkiyeyi nisab açısından tamamen bir râvînin rivâyeti ile aynı şartlara bağlayan Hatîb el-Bağdâdî ve İmâm Gazâlî aynı nok-

43. Âmidî, el-Ihkam, II/77; Ayrıca bu konuda Bkz. Gazâlî, el-Mustasfa, I/162; Muhammed Abdulhayy el-Leknevî, er-Ref'u ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl, 91, Halep, 1388/1968.
44. Bağdâdî, el-Kifâye, 96.
45. Bu darb-ı mesel âkıbeti meçhul ve kendisinden zarar gelmesi memul olan umûr hakkında darb olunur. Geniş bilgi için Bkz. Aynî, Umdetü'l-Kârî, XIII/336-337; Kâmil Miras Tecrid-i Sarih tercemesi, VIII/100 vd.
46. Bağdâdî, a.g.e., 96; Ayrıca Bkz. Buhârî, Sahih, III/158; Mâlik b. Enes, el-Muvatta, II/238; İbn Hanbel el-Müsned, III/121, 246.

tadan hareket ederek —rivâyette erkeklik şartı aranmaması sebebiyle kadınların da hadis rivâyet etmeleri caiz olduğu için— tek bir kadın müzekkinin yalnız başına bir kadın râvîyi tezkiye etmesini de muteber kabul etmişlerdir. (47) Hatîb el-Bağdâdî bu görüşünü teyid için, Berire'nin ifk olayında Hz. Âişe'yi tezkiyesini göstermiştir. (48) Ayrıca aynı müellif bu konuda daha da ileri giderek, bir kadın müzekkinin, erkek bir râvîyi de tezkiye edebileceğini söylemektedir. (49) Yine bu büyük İmâma göre, kölelerin de hadis rivâyetleri caiz olduğu için, şartlarını taşımak kayıt ve şartı ile bunların bir râvîyi tezkiyeleri de mümkündür. (50)

Râvîlerin tezkiyeleri İslâm Hukukçularını pek fazla alâkadar etmediğinden, bunlar hadis râvîlerinin tezkiyeleri üzerinde durmamışlardır. Kendi konuları olan şahitlerin tezkiyesinde ise, nisab açısından ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre, alenen tezkiyede şahidlikteki nisab şahidlerin tezkiyesinde de aranır. (51) Buna mukabil sırren tezkiyede ise, bu tür tezkiye şehâdet niteliğini taşımadığı için bunda sayı şartı aranmaz. Diğer bir ifâde ile sırren tezkiyede bir kişinin tezkiyesi yeterlidir. Fakat burada da müzekkî sayısı iki olursa tercihe şâyandır. (52) Hanbelilere göre, bir şahidin tezkiyesinde şartlarını hâiz en az iki müzekkî şartı aranır. (53)

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, duyduğu veya gördüğü haberi nakleden herhangi bir râvî ile müşâhadette ettiği olay hakkında tanıklık yapan şahidin yaptıkları iş hemen hemen aynı olmasına rağmen, kural olarak şehâdetin edasında birden fazla kişilere ihtiyaç duyulduğu halde, rivâyette neden sayı şartı aranmamıştır? Kanaatimizce bu konuda cevaplandırılması

47. Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, 98; Gazâlî, el-Mustasfâ, I/162.

48. İfk olayından bahsettiği için hadis kitaplarında «İfk Hadisi» diye meşhur olan sözkonusu haber, çok uzun olduğundan hadisin tamamının mealini burada zikretmiyeceğiz. Bu açıdan konumuz icabı sadece Rasulullah ile Berire arasında geçen konuşmayı aktarmakla iktifa edeceğiz: «...Rasulullah Berire'yi çağırıp; ey Berire! Âişe'de sana şüphe veren bir şey gördün mü? diye sordu. Berire: Ben kulağımı, gözümü işitmediğim ve görmediğim şeylerden muhafaza ederim. Âişe saf altından daha temizdir...» dedi. Bağdâdî, el-Kifâye, 97-98; Bu hadisin geniş rivâyetleri için Bkz. Buhârî, es-Sahih, III/155-156; Müslim, es-Sahih, IV/2129-2137; İbn Hanbel, el-Müsned, IV/197.

49. Bağdâdî, a.g.e., 98.

50. Bağdâdî, a.g.e., 98.

51. Bilmen, Istilâhât, VIII/155.

52. Bilmen, a.g.e., VIII/155.

53. Bilmen, a.g.e., VIII/159.

gereken e nönemli sorulardan birisi de budur. Bu sorunun cevabını Süyüti'nin naklettiğine göre, Abdülaziz b. Abdisselâm (660/1262) üç noktada toplamıştır :

a) Hadis rivâyetinde Rasulullah'a (S.A.V.) yalan isnat etme korkusu müminin kalbinde, yalancı şahitliğin korkusundan daha büyük yeri işgal eder.

İslâm dininde hem yalan yere şahitlik, hem de Rasulullah'a söylemediği halde, söylemiş gibi göstererek ona yalan isnatta bulunmak yasaklanmıştır. Rasulullah yalancı şahitliği muhtelif hadislerinde büyük günahlar içinde saymıştır. Abdurrahman b. Ebî Bekre anlatıyor : «Rasulullah'ın yanında idik. Nebi (S.A.V.) üç defa size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi ? dedi. Daha sonra da bunları şöyle sıraladı : Allah'a şirk koşmak, anaya babaya itaatsızlık etmek ve yalancı şahitlik yapmaktır. Rasulullah bir yere yaslanmıştı, hemen doğrulup oturdu. Artık bu sözü o kadar tekrarladı ki, biz keşke Rasulullah sükut buyursalar, dedik.» (54) Yalancı şahitliği büyük günahlar arasında sayan ve sahabe-i kiramı keşke sükut etse dedirtecek kadar mevzu bahs olan sözü tekrarlayan Allah Rasûlü, kendisine yalan isnadı hususunda ise daha fazla titiz ve hassas davranarak çok ağır ve kesin ihtarda bulunmuştur. Nebî (S.A.V.) bir hadislerinde kendisine söylemediği sözleri isnat etmenin başkalarına yalan isnat etmekle mukayese edilemeyeceğini ifade buyururlarken (55), mütevâtir derecesine ulaşan diğer bir hadislerinde ise : «kim benim ağzımdan bilerek hadis uyduracak olursa Cehennemdeki yerine hazırlansın !» (56) tehdidinde bulunmuştur. Bu mütevâtir hadisi başta aşere-i mübeşşere olmak üzere Hz. Muhammed'den altmıştan fazla sahâbe rivâyet etmiştir. (57) Rasulullah'a yalan isnat etmenin nehyi hususunda «sahihaynda» nakledilen haberlerden bazıları da şunlardır : «Her kim yalan olduğunu herhangi bir sözü, benimmiş gibi rivâyet ederse, o kişi yalancılardan birisidir.» (58), «Benim adıma yalan uydurmayınız, her kim yalan isnat ederse, cehenneme girsin.» (59)

54. Buhârî, es-Sahih, III/151 - 152; Müslim, es-Sahih, I/91 - 92; Tirmizî, es-Sünen, III/513, IV/312; İbn Hanbel, el-Müsned, II/452, 505, IV/233, V/291.
55. Müslim, es-Sahih, I/10.
56. Buhârî, a.g.e., I/35; Müslim, a.g.e., I/10; Ebû Davud, es-Sünen, IV/63; İbn Mace, es-Sünen I/13 - 14; Nureddin Ali b. Ebî Bekr el-Heyselî (807/1404), Mecmau'z-zevâid (I - X), c., I, s., 142 - 148, Beyrut, 1387/1967.
57. Nevevî, el-Minhâc fi şerhi müslim, I/92.
58. Müslim, es-Sahih, I/9.
59. Buhârî, es-Sahih, I/35; Müslim, a.g.e., I/35.

Rasulullah'a (S.A.V.) yalan isnadı, İslâm âlimlerince de pek büyük bir günah ve çok çirkin bir iftira kabul edilmiştir. Hatta İmâmü'l-Harameyn Abdulmelik b. Abdullah el-Cüveynî'nin (478/1085) babası Ebû Muhammed el-Cüveynî, Hz. Peygamber'e söylemediği sözü kasten ona isnat eden kimsenin küfrüne hükmederek bunların boyunlarının vurulmasına fetva vermiştir. (60)

Ahmed b. Hanbel (241/855), Humeydî (219/834), Ebû Bekr es-Sayrafi ile Usûl ve fûrû ulemasından bir gruba göre, bir kişi bir tek dahi hadis uydurursa, fasıktır ve bunun diğer bütün rivâyetleri bu sebepten reddedilir. (61) Hatta Sayrafi'ye göre Rasulullah'a bir defa da olsa yalan isnad eden kişinin tevbesi, yalancı şahidliğin tersine kabul edilmez. (62) Bu mümtaz âlimleri böyle düşünmeye sevkeden âmil, kuvvetle muhtemel şu olmalıdır: Yalancı şahidliğin zararı sadece bazı şahıslara münhasır kalabilir. Halbuki, Rasulullah'a isnat edilen bir mevzu hadisin sonucunda açılacak menfi yol, icabında tüm müslümanları ilgilendirecek ve bunun zararına da kıyamete kadar bütün nesiller çekecektir. (63)

Gerek es-Sayrafi, gerekse bu şekilde düşünen kişilerin sözkonusu görüşlerini İslâm'ın temel kaidelerine muhalif gören İmâm en-Nevevî: «Muhtar olan görüş; diğer konularda olduğu gibi bu konuda da tevbenin kabul olduğuna kesinlikle inanmak ve tevbeyi, hadis râvisi de şartlarına uygun olarak yaptığı takdirde, daha sonraki rivâyetlerinin kabul edilmesidir» demiştir. (64) Buhârî şârihi «Aynı ise, en-Nevevî'nin yukarıda isimleri geçen âlimlerin mezkur görüşlerinin tenkidini yersiz bularak, Rasulullah'a bilerek yalan isnâd eden bir râvinin tevbesinin makbul olmayacağını, bu sebeple de böyle kişilerden hadis alınmayacağını ifade etmiştir. (65)

b) Malum olduğu üzere Rasulullah'a (S.A.V.) vahy yolu ile indirilen Kur'ân âyetleri, ashab tarafından hemen ezberlenmesi yanında, aynı zamanda derhal yazıya geçirildiği ve böylelikle son-

60. en-Nevevî, el-Minhâc fî şerhî müslim, I/94; Aynî, Umdetü'l-kârî, II/148. Ancak oğlu İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, babasının bu kavlini zayıf bulmuş ve babasından başka hiçbir kimsenin böyle düşünmediğini söyleyerek onun bu şekilde düşünmekle büyük hata ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Nevevî, aynı yer.

61. Nevevî, a.g.e., I/94; Aynî, a.g.e., II/148.

62. Nevevî, aynı yer; Aynî, aynı yer.

63. Nevevî, aynı yer; Aynî, aynı yer.

64. Nevevî, aynı yer; Aynî, aynı yer.

65. Bu konuda Bkz. Aynî, Umdetü'l-kârî, II/149.

raki nesillere hem yazı, hem de hafıza vasıtasıyla tevâtür yolu ile intikal ettiği halde; hadislerin tümü o dönemde yazının ibtidâi oluşu ve bilhassa Kur'ânla karışma ihtimali gibi sebeplerle asrı saadette tamamı yazılmamış bunların büyük bir kısmının naklinde sadece hafızadan istifade edilmiştir. Böylece daha ziyade hafızadan hafızaya nakledilen hadisler; çok az bir kısmı müstesna ancak âhâd yolu ile daha sonraki nesillere intikal edebilmiştir. Daha önce de izah ettiğimiz gibi, her ne kadar âhâd yolu ile nakledilen haberlerin hepsi tek kişi vasıtasıyla gelmemişse de, bu tür hadislerden bir kısmının tek kişi tarikiyle intikal ettiği bir realitedir. Eğer biz bir kişinin, bir kişiden naklettiği haberleri birden fazla kişiler tarafından nakletilmediği gerekçesiyle reddedecek olursak, o vakit bir çok meselenin çözümünde İslâmın ikinci temel kaynağı olan hadislerin bir kısmını saf dışı bırakmış oluruz. Çünkü muâmelatle ve bilhassa akitlerle ilgili hususların önemli bir kısmı âhâd yolu ile gelen haberlerle çözümlenmiştir. Şu halde şahitliğe oranla çok geniş kitleleri ilgilendiren âhâd haberlerde sayı şartının aranmayışının ikinci sebebinin de; dinî zaruretten kaynaklandığını söyleyebiliriz. (66)

c). Bir şahidi yalancı şahitliğe sevkedecek şahsî düşmanlıklar bulunabilirse de hadis rivâyetinde böyle bir durum sözkonusu değildir.

Buraya kadar anlatılanların ışığında netice olarak diyebiliriz ki, İslâm âlimleri şahitliğin tersine tek bir kişinin hadis rivâyetini yeterli görmüşlerdir. Ancak hicrî birinci asrın ikinci yarısından itibaren müminler kendilerinden hadis aldıkları kişiler hususunda titiz davranmışlar; icabında bunları çok ağır bir şekilde tenkide tabi tutmuşlardır. İslâm âlimleri hadislere bir şeylerin karışmaması veya onlardan birşeylerin çıkmaması için râviler hakkında «Cerh ve Ta'dil» metodunu geliştirmişlerdir. Bu metodla râvilerin âdil olanlarıyla olmayanları, hafızaları sağlam olanlarla olmayanları tesbit edilmiştir. Hattâ denilebilir ki, râvilerin özel hayatları da dahil her yönleri incelenerek tenkide tabi tutulmuştur. Böylelikle herhangi bir sebeple rivâyet ettikleri hadislerin sıhhatini zedeleyebilecek kimselerle, her bakımdan mükemmel olan kimseleri birbirinden ayırtetme imkânı doğmuştur. Sözkonusu hususlarda çok hassas davranan hadis kritikçileri bu konuda cildler dolusu eserler telif etmişlerdir. Hadis Usûlü ilminde «Cerh ve Ta'dil» ko-

66. Abdülaziz el-Buhârî, Keşfü'l-esrar, II/695-696.
ğine Bkz. Tirmizî, es-Sünen, V/739.

nularının çok önemli bir yer işgal edişini konumuz açısından burada ayrıca kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Şâhitler de dahil başkalarının ayıplarını araştırmayı yasaklayan ve haklarında konuşmayı gıybet sayan İslâmın mensûblarının bir grubunu teşkil eden Hadis Usûlü ulemâsı, râviler hakkında yapılan eleştiriyi gıybet telakki etmeyip, teşvik etmişlerdir. (67) Cerh ve Ta'dil Ulemâsının bu teşviki yasaklanan gıybetle görünürde çelişmekte ise de, bu onların dininin ikinci kaynağı Sünnetin müteâkip nesillere intikali konusundaki titizliklerinin nadide bir örneği olarak anlaşılmalıdır.

---

67. Râvilerin cerh ve ta'dili için yapılan çalışmanın gıybet kabul edilmediğine Bkz. Tirmizî, es-Sünen, V/739.